

SUBOTA U NOVOM ZAVJETU

Walter F. Specht

SUMMARY

Subota u Novom zavjetu

Kršćani prihvaćaju Novi zavjet kao normu svog vjerovanja i življenja. Stoga je važno istražiti što Novi zavjet ima reći o suboti. Ovo je osobito važno zato što većina kršćana danas smatra subotu židovskom i vjeruju da su Isus i/ili Njegovi apostoli promijenili dan odmora sa sedmog na prvi dan, dan na koji je Isus ustao iz mrtvih.

Ključne riječi: *Subota; Novi-zavjet; Nedjelja*

Sabbaton, grčka riječ za "subotu" nalazi se 67 puta u kritičkom izdanju Novog zavjeta. Množina ove riječi, *sabbata*, može se smatrati transliteracijom aramejske riječi *shabbeta*, naglašeni oblik imenice u jednini, koja znači "ta [određena] subota"¹ U svojoj grčkoj transliteraciji ona se očito smatrala množinom, te je otud jednina *sabbaton* bila konstruirana iz nje. Sljedeće moguće objašnjenje jest smatrati jedninu kao transliteraciju hebrejskog *shabbath*, dok je množina došla iz aramejskog.²

Leksikografi prepoznaju dva jasno razlučiva značenja za *sabbaton* u Novom zavjetu: (1) subota, sedmi dan tjedna, i (2) period od sedam dana između subota, odnosno, *tjedan*.³ Drugo

- 1 Različito objašnjenje završnog *a* ponuđeno je u F. Blass, A. Debrunner i Robert W. Funk, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Chicago, 1961.), par. 141 (3): "*Sabbata* = *šabat* + *a*, da bi ga se moglo izgovoriti na grčkom."
- 2 A.T. Robertson, *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research* (Nashville, 1934.), str. 95, 105.
- 3 Vidi standardne leksikone grčkog, kao što su as Henry George Liddell i Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, rev. and augm. by Henry Stuart Jones (Oxford, 1940.), str. 1579; Joseph Henry Thayer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament* (New York, 1889.), str. 565, 566; Walter Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, rev. and augm. by William F. Arndt and F. Wilbur

značenje je nužno kad se *sabbaton* ili *sabbata* koristi u genitivnoj konstrukciji s brojem. Jasan primjer nalazi se u Luka 18:12, gdje se farizej hvali "Postim dvaput tjedno", *dis tou sabbatou*. Očito ne bi imalo smisla prevesti: "Postim dvaput subotom". Dobro je poznato da su farizeji postili ponedjeljkom i četvrtkom. U sedam ulomaka (osam, ako se uključi i dugi završetak Marka),⁴ prvi dan tjedna označuje se brojem "jedna" i genitivom od *sabbaton*, većinom u množini.⁵ Činjenica da je broj u ženskom rodu ukazuje da se podrazumijeva ženski rod imenice "dan". Uobičajena grčka riječ za "tjedan", *hebdomas*, koja se koristi u Septuaginti, ne nalazi se u Novom zavjetu.

Idiom koji se koristi za dane u tjednu pojavljuje se u grčkim naslovima nekoliko psalama u grčkom prijevodu. Psalam 24 (23 u Septuaginti) naslovljen je s *tēs mias sabbatōn*, "za prvi dan tjedna". Psalam 48 (47 u Septuaginti) ima u svom naslovu *deutera sabbatou*, "za drugi dan tjedna". Psalam 94 (93 u Septuaginti) naslovljen je s *tetradi sabbaton*, "za četvrti dan tjedna" (srijeda). Najvjerojatnije su oni izvorno značili prvi, drugi i četvrti dan nakon subote. Petak je, međutim, bio poznat kao *prosabbaton*, i Psalam 92 (Psalam 91, Septuaginta) koristio se, prema naslovu, u hramskom ritualu za taj dan.

U novozavjetnim ulomcima gdje *sabbaton* označuje subotu, riječ se pojavljuje četrdeset puta u jednini i devetnaest puta u množini. Ali u većini pojavljivanja riječi u množini kontekst čini jasnim da se odnosi na dan u jednini.⁶ Činjenica je da se u Evandeljima i Djelima jedini primjer u kojem *sabbata* ima značenje množine jest u Djelima 17:2, gdje se koristi broj "tri", što povlači da se misli na više od jedne subote. Engleski *Revised Standard Version*, međutim, *sabbata* u ovom ulomku prevodi s "tjednima". U ulomcima gdje *sabbaton* jasno označuje subotu, nema konzistentnosti u uporabi jednine i množine kad se govori o jednom danu. U priči o trganju klasja u subotu, Matej koristi množinu u poglavlju 12:1 i jedninu u poglavlju 12:2. Lukina uporaba je obrnuta, s jedninom u poglavlju 6:1 i množinom u poglavlju 6:2. U priči o ozdravljenju čovjeka s usahlom rukom, Matej 12:10-12 i Marko 3:2-4 koriste množinu, dok paralela u Luka 6:6-9 ima jedninu.

Slično se u Septuaginti katkad koristi množina gdje izvorni hebrejski ima jedninu, i gdje je očito da se govori o jednom danu.⁷ Ovdje može biti paralele s običajem korištenja grčke množine za blagdane kao što su blagdan posvećenja (Ivan 10:22), blagdan beskvasnih kruhova (Marko 14:1), vjenčanje (Matej 22:2), ili proslava rodendana (Marko 6:21).⁸

Gingrich (Chicago, 1957.), str. 746; and G. Abbott-Smith, *A Manual Greek Lexicon of the New Testament*, 3. izd. (Edinburgh, 1937.), str. 399, 400.

4 Kratak rezime dokaza u svezi problema završetka Marka daje se u Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (London, 1971.), str. 122-126.

5 Mat. 28:1; Marko 16:9; Luka 24:1; Ivan 20:1, 19; Djela 20:7; 1 Kor. 16:2.

6 Mat. 12:1, 5, 10, 11, 12; 28:1; Marko 1:21; 2:23, 24; 3:2, 4; Luka 4:16; 6:2; 13:10; Djela 13:14; 16:13.

7 Izl. 16:25, 26; 20:8, 10; 35:3; Broj. 15:32; Pnz. 5:12.

8 Robertson, *op. cit.*, str. 408; James Hope Moulton and Nigel Turner, *A Grammar of New Testament Greek* (Edinburgh, 1963.), 3:26, 27.

Subota u Evanđeljima

Od šezdeset sedam pojavljivanja riječi *sabbaton* u grčkom Novom zavjetu, pedeset i šest se nalaze u Evanđeljima: jedanaest u Mateju, dvanaest u Marku, dvadeset u Luki i trinaest u Ivanu. U šest od ovih slučajeva *sabbaton* znači "tjedan". Pet od ovih govore o "prvom danu tjedna", danu kojeg je naš Gospodin ustao iz mrtvih. Ostalih pedeset govore o suboti, sedmom danu tjedna.

Bogoslužje subotom u Nazaretu. - Prema Evanđelju po Luki, Isus je, blizu početka svoje galilejske misije, posjetio svoj zavičaj u Nazaretu. "I dođe u Nazaret, gdje bijaše othranjen" (Luka 4:16).⁹ Nazaret je bio zavičajno mjesto i Josipa i Marije, i nakon povratka iz bijega cijele obitelji u Egipat, oni su se vratili u ovo beznačajno planinsko selo u Galileji (Mat. 2:23). Nazvano je "njegovim gradom" (Luka 2:39), i postalo je Isusovim domom, gdje je živio sve do dobi od otprilike 30 godina (Luka 3:23). Njegov povratak tamo nakon što je već započeo svoju javnu službu bio je, posljedično, izvorom radoznalog zanimanja seljana koji su ga poznavali toliko godina.

"I uđe po svom običaju na dan subotni u sinagogu" (Luka 4:16b). Komentatori pružaju dva tumačenja izraza "po svom običaju".¹⁰ Neki bi ograničili spominjanje samo na Isusovu misiju podučavanja u židovskoj sinagogi (redak 15): "po svom običaju", kao učitelj, On je ušao u nazaretsku sinagogu na dan subotni. Drugi razumiju izraz kao govor o godinama koje je Isus proživio u Nazaretu. Alfred Plummer je, primjerice, napisao: "Bio je 'Njegov običaj' tokom Njegovog ranog života u Nazaretu da odlazi u sinagogu svake subote."¹¹ Ralph Earle tvrdi: "Po svom običaju" (redak 16) ukazuje na životnu naviku odlaska u sinagogu na dan subotnji.¹²

Ali koje god gledaš da je ispravno, očito je da je Isus, kao revni Izraelac, svetkovao subotu. Paul Jewett odvažno tvrdi: "Nema stoga nikakve sumnje da je Isus, kao predani Židov, svetkovao subotu. Prikazati ga kao velikog inovatora, koji ju je zbrisao u ime slobode, znači preobličiti Isusa na sliku prosvjetiteljstva."¹³ U prigodi o kojoj govori Luka 4, On je ustao u sinagogi i čitao Izaiju 61. Onda je sjeo da protumači ulomak kao govor o Njemu i Njegovoj misiji. Njegov se rad imao shvatiti u terminima Izaijinog "sluge Jahvinog". Isus proglašava da proročki spisi nalaze svoje ispunjenje u Njemu kao Slugi Božjem.

Sukobi o suboti. - Sva četiri Evanđelja donose svjedočanstvo činjenice da je subota bila jedna od glavnih točaka konflikta između Isusa i Židova. Moglo bi se postaviti pitanje: zašto su se ovi sukobi dogodili? O čemu su oni bili? Zašto ih pisci Evanđelja smatraju dovoljno važnim da ih zabilježe za poduku crkvi?

Pažljivo proučavanje ovih sukoba pokazuje da nije bilo pitanje treba li se subota držati ili ne. Sampey je bio u pravu kad je ustvrdio: "Nema razloga misliti da je Isus htio diskreditirati subotu kao ustanovu."¹⁴

9 U ovome tekstu koristimo prijevod *Jeruzalemske Biblije* (op. prev.).

10 Vidi Wolfgang Schrage, "synagōgē", TDNT, 7:831, n. 216.

11 Alfred Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to S. Luke*, 5. izd., ICC (Edinburgh, 1922.), str. 118.

12 Ralph Earle, "Luke," *Wesleyan Bible Commentary*, 4:233.

13 Paul K. Jewett, *The Lord's Day* (Grand Rapids, 1971.), str. 34, 35.

14 John Richard Sampey, "Sabbath," *International Standard Bible Encyclopaedia* (Grand Rapids, 1939.), 4:2631.

Sam Isus je ustvrdio: "Ne mislite da sam došao ukinuti Zakon ili Proroke. Nisam došao ukinuti, nego ispuniti" (Matej 5:17).

Što je onda bilo pitanje? Jasno je da je bio način držanja subote. Pitanje nije bilo treba li se držati subota. Namjesto toga, bilo je: kako se subota treba držati? Farizeji su inzistirali da se treba držati prema usmenim pravilima koja su rabini razvili tijekom godina. "Isus nije odbacio ustanovu subote kao takvu, nego samo predaju starih o držanju subote."¹⁵ On je odbio držati se od ljudi smišljenih rabinskih pravila svetkovanja subote, po kojima je subota postala teretom namjesto blagoslovom.

Samo se treba pročitati traktat Šabat u Mišni kako bi se shvatio obujam ovih pravila.¹⁶ Čini se da je Isus namjerno izazvao ove usmene predaje. Težio je osloboditi subotu ovih opterećujućih zabrana i učiniti je danom duhovne slobode i radosti.

Evangelisti su smatrali ove konflikte dovoljno važnim za crkvu da bi ih uključili u svoje izvještaje. Crkva nije trebala svetkovati subotu prema ovim pravilima, nego, namjesto toga, kao dan korisne službe prema uzoru Gospodara. Zakonito je činiti dobro na taj dan. Onaj tko svetkuje subotu samo kao legalistički zahtjev nikada neće primiti blagoslov kojega je Bog kario dati. Tako crkva nije odbila ustanovu kao takvu, nego je odbila od ljudi izmišljena pravila svetkovanja.

Sukob oko trganja klasja u subotu. - Prvi sukob oko subote zabilježen u sva tri sinoptika (Mat. 12:1-8; Marko 2:23-28; Luka 6:1-5) ticao se zakonitosti trganja klasja od strane učenika na sveti dan. Isus i Njegovi učenici išli su kroz neko polje žita subotom. Učenici su bili gladni (Mat. 12:1), i trgali su klasje, "trljali ga rukama" (Luka 6:1) i jeli. Na to su ih farizeji optužili za nezakonito postupanje. Legitimnost trganja klasja na nečijem polju nije bila diskutabilna. Starozavjetni je zakon glasio: "Ako uđeš u žito svoga susjeda, možeš kidati klasove rukom, ali ne smiješ prinositi srpa susjedovu žitu" (Pnz. 23:26). Ali farizeji su proglasili njihov čin nezakonitim jer su radili subotom.

Starozavjetni je zakon zabranjivao poljodjelsku aktivnost na dan odmora: "Šestoga dana radi, a sedmoga od poslova odustani, sve ako je u doba oranja ili u vrijeme žetve" (Izl. 34:21). Mišna navodi trideset i devet glavnih kategorija rada koje su bile zabranjene subotom.¹⁷ To je uključivalo i žetvu, vršidbu, vijanje i mljevenje. Farizeji su očito tumačili trganje kao žetvu, trljanje rukom kao vršidbu, a otpuhivanje pljeve kao vijanje. Stoga su učenici radili, iako je bila riječ o vrlo maloj količini žita. Mišna proglašava da je kriva osoba koja uzima "klas žita jednak janjetovom zalogaju"¹⁸

"Među pismoznancima se uzimalo da je učitelj odgovoran za ponašanje svojih učenika."¹⁹ Otud su farizeji sučelili Isusa s pitanjem: "Gle! Zašto čine što subotom nije dopušteno?" (Marko 2:24).

Matej ovo pitanje stavlja u oblik tvrdnje: "Gle, učenici tvoji čine što nije dopušteno činiti

15 Jewett, *loc. cit.*

16 Mishnah Shabbath 7:2 (Danby).

17 Shabbath 7:4.

18 William L. Lane, *The Gospel According to Mark*, NIC (Grand Rapids, 1974.), str. 115.

19 Marko 2:26 govori o Ebjataru kao svećeniku, ali 1 Samuelova 21:1, 2 imenuje kao svećenika Ahimeleka. Ebjatar je naslijedio službu svojega oca nakon Ahimelekove smrti (1 Sam. 22:20-23).

subotom” (Mat. 12:2). U Luki je pitanje postavljeno učenicima: “Zašto činite što subotom nije dopušteno?” (Luka 6:2).

Isus, međutim, proglašava da su bez krivnje (Mat. 12:7) u zadovoljavanju svoje gladi. Braneci ih On je prvo citirao primjer Davida: “Zar nikad niste čitali što učini David kad ogladnje ... on i njegovi pratioci?” (Marko 2:25). U svom bijegu od Šaula, David je otišao k svećeniku Ahimeleku,²⁰ i na njegov zahtjevi bio mu je dan “sveti kruh” da ga podijeli sa svojim ljudima (1 Sam. 21:1-6), kojega su mogli jesti samo svećenici (Lev. 24:9). Čini se da je smisao toga što je David bio pomazan od Gospoda, sa svim što to implicira. Ako je bilo ispravno da pomazani David i njegovi gladni drugovi jedu sveti kruh što pripada svećenicima, koliko više su mogli gladni učenici Sina Davidovog kršiti rabinska pravila o svetoj suboti.

Najvjerojatnije kruh koji je David primio nije bio onaj što je bio u Božjoj prisutnosti na stolu u svetinji, nego onaj koji je bio uklonjen kako bi ga se zamijenilo svježe pečenim kruhom (1 Sam. 21:6). Dan na koji se izmjenjivao stari kruh novim bio je subota. Po gledištu nekih rabina, dan na koji je David primio kruhove bila je subota.²¹ Pismo ne kaže dan tjedna, ali ako je uistinu bilo u subotu, onda je Davidov primjer bio još prikladniji.

Prema Evanđelju po Mateju, Isus je također naveo primjer svećenika iz samog zakona kao presedan za postupak učenika: “Ili zar nisu čitali u Zakonu da subotom svećenici u Hramu krše subotu, a bez krivnje su?” (Mat. 12:5). Subotom se, kao što je već spomenuto, stari se “sveti kruh” uklanjao i svježi novi kruh stavljao se na stol. Priniosio se tamjan, a dnevne žrtve paljenice bile su udvostručene subotom (Br. 28:9, 10). Tako da su se trebale zaklati životinje, drvo se trebalo pripremiti i staviti na oltar, i tako dalje. Kao što je Maimonides to izrekao stoljećima kasnije: “Nema subotarenja u Hramu”.²² Svećenici su ustvari radili subotom više nego bilo kojeg drugog dana tjedna. Ali njihov rad nije bio grešan, jer je bio u službi Bogu. Njihova svećenička služba je bila opravdani posao, jer je bio svet, a ne svjetovan.

Argument utemeljen na ovom primjeru počiva na čuvenom načelu hermeneutike nazvanom *qal wahomer*, to jest, “lako i teško”, primijenjeno na konkretni zakonski propis.²³ Kristološka tvrdnja u Mateju 12:6 uistinu je značajna: “A velim vam: veće od Hrama jest ovdje!”. To je tvrdnja da je naš Gospodin superioran židovskim odredbama o bogoslužju. On je veći od Hrama i njegovih obreda. Hramske službe upućivale su na Njega i Njegovo djelo kao svećenika i žrtve. Njegovi su učenici bili s Njime združeni u velikom poslu otkupljenja čovječanstva, poslu koji je bio svet, a ne svjetovan. Otuda je bilo ispravno da oni zadovolje svoju tjelesnu glad i prime snagu za nastavak svoga posla.

Prava priroda subote često se vrlo pogrešno shvaćala. Puko prestajanje s radom nije bila suština subote. Nikada nije bila Božja nakana da se subota učini danom beskorisne neaktivnosti. Subota je trebala biti dan kad je čovjek ostavljao svoje svjetovne poslove i posvećivao dan bogoslužju i služenju Bogu.

20 Hermann L. Strack i Paul Billerbeck, *Das Evangelium nach Matthaus Erläutert aus Talmud und Midrasch, Kommentar zum Neuen Testament* (Munich, 1922.), 1:619; Eduard Lohse, “*sabbaton*” TDNT, 7:22, n. 170.

21 Maimonides Pesach 1, navedeno u Frederick W. Farrar, *The Life of Christ* (Portland, Oreg., 1960.), str. 333. Za ranije rabinske tvrdnje koje izražavaju isto gledište vidi Strack i Billerbeck, *op. cit.*, str. 620-622.

22 W. D. Davies, *The Setting of the Sermon on the Mount* (Cambridge, 1964.), str. 103, 104; David Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism* (New York, 1956.), str. 68.

23 Mekilta, Ex. 31:12-17, traktat Shabbata (Lauterbach); cf. Lohse, *op. cit.*, str. 14.

Prema Mateju, Isus je također uputio na neke dobro poznate riječi proroka Hošee: "I kad biste razumjeli što ono znači: *Milosrđe mi je milo, a ne žrtva*, ne biste osudili ove nekrive." (Mat. 12:7). Isus je došao uspostaviti vlast Božjeg kraljevstva. U očima milosrdnog Boga, milost je puno važnija od legalističke poslušnosti zakonu. Otuda je drugom prigodom Gospodin optužio pismoznance i farizeje za zanemarivanje pretežnijih stvari kao što su "pravednost, milosrđe, vjernost" dok pažljivo namiruju desetinu od "metvice, kopra i kima" (Mat. 23:23).

U Markovom izvještaju (2:27), Isus je potom postavio pitanje smisla subote. Subota nije imala cilj u sebi. "Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote." Bila je zamišljena kao blagoslov čovjeku, dan tjelesnog odmora, ali također i kao dan posvećen duhovnom radu. Farizeji su tretirali taj dan kao da je čovjek stvoren da služi subotu, a ne da subota ispunjava čovjekove potrebe. Rabi Shim'on Menasja je oko 180. godine izrekao sličnu tvrdnju: "Subota je iznad vas, ali vi niste podložni suboti".²⁴ E. Lohse tvrdi: "Ali takvim izrekama rabini ni na koji način ne napadaju zapovijed o suboti. Oni jednostavno kažu da se u izuzetnim slučajevima subota može kršiti kako bi se spasio čovjekov život. U Marku 2:27, međutim, za čovjeka i njegove potrebe kaže se da su vrednije od zapovijedi."²⁵

Sva tri sinoptička Evandjelja bilježe zaključnu tvrdnju: "Tako, Sin Čovječji gospodar je subote!" (Marko 2:28; Mat. 12:8; Luka 6:5). Ova izjava potvrđuje Kristovu vlast nad subotom. On je, napokon, bio s našim nebeskim Ocem kad je subota načinjena (Ivan 1:1-3). Stoga On, a ne pismoznanci i farizeji, ima vlast ustvrditi što je zakonito a što nezakonito činiti na dan odmora. Isusovi učenici nisu kršili subotu kao subotu, nego od čovjeka smišljene farizejske propise o svetkovanju subote. Isus je više nego jednom prigodom potpuno ignorirao usmeni zakon tako drag farizejima.

Tekst *Codex Bezae*, vodećeg predstavnika takozvanog "zapadnog" tipa teksta, upadljivo se razlikuje od većine novozavjetnih rukopisa. Izreka o Kristovom gospodstvu nad subotom (Luka 6:5) smještena je nakon retka 10. Između redaka 4 i 6 ovaj rukopis kaže: "Istoga dana, vidjevši nekog kako radi subotom, reče mu: 'Čovječe, ako znaš što radiš, blagoslovljen si; ali ako ne znaš, proklet si i prestupnik zakona.'" Tako ovaj rukopis dodaje još jedan subotnji slučaj u nizu. Premda teško da je ovaj redak dio izvornog Lukinog teksta, Bruce Metzger misli da "on možda stvarno utjelovljuje predaju iz prvog stoljeća".²⁶

Iscjeljenja subotom. - Marko i Luka opisuju iscjeljenje opsjednutog demonima koji je prekinuo subotnju službu u sinagogi u Kafarnaumu (Marko 1:21-28; Luka 4:31-37). Isus je podučavao u sinagogi i ljudi su bili zadivljeni Njegovim učenjem. Kad je "čovjek s duhom nečistim" (Luka 4:33) povikao tokom službe, Isus je zapovjedio demonu: "Umukni i izađi iz njega!" (redak 35). Tada je nakon što je protresao čovjeka demon izašao van. Reakcija ljudi na bogoslužju je bila: "Što li je ovo? Nova li i snažna nauka! Pa i samim nečistim dusima zapovijeda, i pokoravaju mu se" (Marko 1:27). Očito se pitanje iscjeljenja subotom nije postavljalo ovom prigodom. Kasnije, vjerojatno iste subote, Isus je iscijelio Petrovu punicu od groznice u Petrovoj kući u Kafarnaumu (Mat. 8:14, 15; Marko 1:29-31; Luka 4:38, 39). Nema zapisa sukoba u svezi s bilo kojim od ovih iscjeljenja.

24 *Ibid.*, str. 22.

25 Bruce M. Metzger, *The Text of the New Testament* (New York, 1968.), str. 50.

26 Mishnah Yoma 8:6.

Međutim, sinoptička Evandjelja bilježe još jedno iscjeljenje subotom koje je potaknulo sukob: iscjeljenje čovjeka s usahlom rukom (Mat. 12:9-14; Marko 3:1-6; Luka 6:6-11). Možda su do tog trenutka farizeji bili potpuno svjesni kako Isus ne dopušta da mu subota prekida Njegovu službu iscjeljenja i bili su spremni za konfrontaciju.

Kasnije je Isus opet ušao u kafarnaumsku sinagogu i počeo podučavati. Bio je prisutan čovjek čija je desna ruka (Luka 6:6) usahla, upućujući na neku vrst paralize. Prema Mišni, bolesna ili povrijeđena osoba mogla se liječiti subotom samo ako je život stvarno bio u opasnosti: "Kadgod se sumnja da je život u opasnosti, to nadjačava subotu."²⁷ Slučaj ovog čovjeka očito nije spadao pod ovu proviziju, jer usahla ruka nije predstavljala neposrednu prijetnju životu. Stoga su pismoznanci i farizeji pomno motrili što će Isus uraditi, kako bi imali dokaz protiv Njega. Prema Mateju (12:10), oni su ga ustvari pitali: "Je li dopušteno subotom liječiti?" (Zanimljivo, apokrifno Evandjelje Hebreja, kako tvrdi Jeronim, prikazuje kako ovaj čovjek moli: "Bio sam klesar, brinući se za život svojim rukama. Molim te, Isuse, obnovi mi zdravlje, kako ne bih morao moliti u sramoti za svoju hranu".²⁸)

Što bi Isus trebao učiniti u ovoj situaciji? On je prije svega imao čovjeka koji je stajao tako da su ga svi mogli vidjeti. Matej prenosi da je On onda na pitanje farizeja odgovorio protupitanjem koje je zahtijevalo potvrđan odgovor: "Tko od vas jedinu ovcu koju ima ne bi subotom prihvatio i izvadio kad bi mu upala u jamu?" (Mat. 12.11). Premda je bilo rabina koji ne bi dopustili da se subotom izbavi životinja, barem bi dopustili da joj se osigura udobnost u jami.²⁹ Treba li se više brinuti o životinji nego o ljudskom biću? "A koliko je čovjek vredniji od ovce!" (redak 12).

Prema izvještajima iz Marka i Luke, Isus je sučelio farizeje pitanjem: "Je li subotom dopušteno činiti dobro ili činiti zlo, život spasiti ili pogubiti?" (Marko 3:4).³⁰ Oni, dakako, nisu mogli reći da je zakonito učiti zlo, a ne bi rekli da je zakonito činiti dobro. Stoga su odsutjeli. C.E.B. Cranfield je u pravu kada kaže: "Propustiti činiti dobro kojim netko može pomoći potrebitome jest učiniti zlo."³¹ Ostaviti čovjeka s usahlom rukom "u njegovom deformiranom stanju bilo je uništiti ga, ukoliko se uzme u obzir potpun, cjelovit život ... Jednostavno ne učiniti ništa za sirotog čovjeka bilo je učiniti zlo, uništiti ga."³²

Isus "ražalošćen okorjelošću srca njihova, srdito ih ošinu pogledom" (redak 5). Gustav Stählin daje dva razloga ove srditosti: "Prvo je to gnjev milosrdnog Gospodina prema legalistima koji neće prihvatiti novi način milosti i spasenja i koji onda sebi dopuštaju da ih nosi nemilosrđe, pa čak i smrtno neprijateljstvo (redak 6). Drugo, to je gnjev ljubavi koja želi čak i farizeje pridobiti za kraljevstvo milosti, a koja se susreće samo s mržnjom, jer oni žele zakon, a ne ljubav. Tako je tu božansko sažaljenje pomiješano sa svetim gnjevom, zbog njihove pobožnosti koja je tako daleko od Boga."³³

27 Burton H. Throckmorton, ml., ur., *Gospel Parallels* (New York, 1957.), str. 51, n. Mat. 12:10.

28 Lohse, *op. cit.*, str. 25, n. 198.

29 U posljednjoj rečenici Luka 6:9 ima "spasiti život ili uništiti ga?"

30 C. E. B. Cranfield, *The Gospel According to Saint Mark* (Cambridge, Eng., 1959.), str. 120.

31 Herschel H. Hobbs, *The Exposition of the Gospel of Luke* (Grand Rapids, 1966.), str. 112.

32 Gustav Stählin, "drně" (E), TDNT, 5:428.

33 F. F. Bruce, *New Testament History* (London, 1969.), str. 173, 174.

Isus je potom zapovjedio čovjeku da ispruži svoju ruku. Kad je ovaj to učinio, ona se iscijelila. To je navelo farizeje da se urote s herodovcima kako bi se riješili Isusa. Tako premda nisu željeli vidjeti kako se subotom obnavlja čovjek s deformiranom rukom, nije ih pekla savjest kad su skovali smrtnu urotu protiv onog koga su mrzili. Stoga je to bio njihov odgovor na pitanje: "Je li subotom dopušteno činiti dobro ili činiti zlo, život spasiti ili pogubiti?" S druge strane, Isus je postavio načelo: "Slobodno je subotom činiti dobro!" (Mat. 12:12). F.F. Bruce rezimira Isusovu poziciju:

"Namjesto da slijedi zakon o suboti kako je izložen u Hilelovoj ili Šamajevoj školi, Isus je inzistirao da je, budući da je subota dana ljudima radi njihovog olakšanja i dobrobiti, svaki postupak koji promiče taj cilj bio je osobito podesan za subotni dan. Rabini bi se složili da se, u hitnom slučaju života ili smrti, medicinska skrb može dati subotom, ali ako je pacijent mogao bez opasnosti sačekati sljedeći dan, onda bi se postupak ozdravljenja trebao odložiti. Isus je dokazivao suprotno – da je subota prvenstveno pogodan dan za obavljanje ovakvih djela milosti, bio slučaj hitan ili ne, jer su takvi poslovi bili potpuno u skladu s Božjom svrhom davanja tog dana. S druge strane, sve što je težilo učiniti zakon o suboti teretom suprotilo se toj svrsi."³⁴

Iscjeljenja subotom osobita za Luku. - Evanđelje po Luki bilježi dva druga liječenja subotom koja su isprovocirala sukob. Jedno od njih, zapisano u Luka 13:10-17, bilo je liječenje "žene koja je osamnaest godina imala duha bolesti. Bila je zgrbljena i nikako se nije mogla uspraviti". Tvrdnja da je imala "duha bolesti" sugerira da je njezina bolest bila posljedica demonske sile. Isus ju je odmah iscijelio, izjavivši joj da je oslobođena i položivši na nju ruke. Kao kontrast prethodnom sukobu, u ovom slučaju je prvo došlo iscjeljenje, pa je onda slijedila debata.

Protivljenje je započeo "nadstojnik sinagoge", koji je bio ljut na Isusa, ali je namjesto njega grdio vjernike: "Šest je dana u koje treba raditi! U te dakle dane dolazite i liječite se, a ne u dan subotni!" Isus je nazvao ovog čovjeka i sve one koji su prihvatili to tumačenje "licemjeri!". Nastavio je s pokazivanjem kako su oni brinuli za dobrobit životinja subotom, ali nisu istinski brinuli za dobrobit ljudi. Jesu li životinje važnije od ljudi? Vrijednosti ustanove kao što je subota nisu se smjele staviti iznad ljudskih vrijednosti. T.W. Manson tumači: "Razvežite sveze svoje tegleće marve da bi je osvjježili, i osjećate da to nije kršenje svetog dana, ali prosvjedujete protiv oslobađanja ljudskog stvora, kćeri Abrahamove, za koju se Sotona – izvor zlog duha – zavezao ne na jedan dan, nego na osamnaest godina!"³⁵

Ženina bolest nije bila Božja volja. Nju je svezao Sotona. Nije li joj Bog trebao donijeti slobodu, čak i subotom? W.F. Arndt skreće pozornost na moćnu antitezu u Isusovom *a fortiori* dokazu: "kćer Abrahamova – životinje; osamnaest godina patnje – žedna jedan dan; Sotonina sveza – puki tjelesni manjak."³⁶ Ne samo da se ženi treba dopustiti oslobođenje subotom, nego ju se i treba osloboditi. Tamo gdje je moć da se takvog oslobodi, tamo je i obveza da se to učini."

Ovom prigodom Isus je dobio raspravu: "Na te njegove riječi postidješe se svi protivnici njegovi, a sav se narod radovaše zbog svega čime se on proslavio" (Luka 13:17).

Sljedeće ozdravljenje subotom koje je zapisano samo u Luki bilo je izlječenje čovjeka s vodenom bolesti (14:1-4). Čudo se dogodilo u kući nekog "prvaka farizejskog", gdje je Isus bio

34 T. W. Manson, *The Gospel of Luke* (New York, 1930.), str. 164, 165.

35 William F. Arndt, *The Gospel According to St. Luke* (St. Louis, 1956.), str. 329.

36 G. B. Caird, *The Gospel of St Luke, Pelican Gospel Commentaries* (Baltimore, 1963.), str. 175.

37 Izl. 23:5; Pnz. 22:4.

gost na subotnjem objedu. Prisutnost čovjeka koji je patio od vodene bolesti predstavljao je Isusu izazov. On je preuzeo inicijativu pitajući: "Je li dopušteno subotom liječiti ili nije?" Ovi zakonoznanci i farizeji "nisu mogli odgovoriti a da ne ispadnu ili labavi u svom stavu prema Zakonu ili oštri i bezosjećajni prema patnji".³⁷

On je potom upitao: "Ako komu od vas magarac ili vol padne u bunar, neće li ga brže bolje izvući i u dan subotni?" Starozavjetni je zakon stavio obvezu pomaganja životinjama koje su pripadale bratu ili čak i neprijatelju.³⁸ Ali ništa nije rečeno o pružanju takve pomoći subotom i rabini su se razlikovali u svojim tumačenjima.³⁹ Očito je Isus dijelio sa svojim teološkim protivnicima stav odobravanja ljudske pomoći životinjama u potrebi.⁴⁰ Ali ako se životinji moglo pomoći, zašto ne i čovjeku? Ni domaćin ni gosti nisu imali odgovor na to pitanje.

Subotnja iscjeljenja osobita za Ivana. - Dva subotnja iscjeljenja koja su dovela Isusa u oštar sukob sa Židovima zapisana su isključivo u Evanđelju po Ivanu. Jedno je bilo liječenje uzetoga kod kupališta Bethzatha (Ivan 5:1-9). Dok je Isus bio na "židovski blagdan" u Jeruzalemu, vidio je kroničnog invalida koji već trideset osam godina leži kod jednog od trijema što okružuju kupalište, čekajući da se voda uzbiba. Kupalište je očito bilo punjeno nekim isprekidanim izvorom. Popularno praznovjerje je objašnjavalo ovu pojavu kao nadnaravno bibanje vode od strane nekog anđela.⁴¹ Isus je upitao nesretnika: "Želiš li ozdraviti?" Onda je zapovjedio: "Ustani, uzmi svoju postelju i hodi!" Čovjek je vjerom upravio svoju volju da poslušna zapovijed, i čineći to je primio iscjeljenje i obnovu. Pokazao je stvarnost i potpunost svojeg liječenja hodajući i noseći doma postelju na kojoj je bio ležao.

Tek na kraju izvještaja o čudu Ivan nas obavještava da se to zbilo subotom (redak 9b). Bio je to otvoreni izazov rabinskim pravilima držanja subote. Čovjek koji je izliječen nije bio u akutnoj opasnosti gubljenja svog života i mogao je stoga čekati na ozdravljenje dok se subota ne završi.⁴²

Uz to, izliječeni čovjek je prekršio jednu od trideset i devet glavnih vrsta rada zabranjenih subotom noseći svoju postelju.⁴³ Židovi nisu časili opomenuti ga da nošenjem svoje ležaljke čini nešto nedopušteno subotom. Međutim, ovaj čovjek, u svom novonadenom zdravlju, nije osjećao grižnju savjesti poslušavši Kristovu zapovijed. S obzirom da je Isus bio njemu izvor života i cjelovitosti, zašto On ne bi bio i izvorom ispravnih zakona? Kad su Židovi shvatili da je

38 Strack i Billerbeck, *op. cit.*, 1:629.

39 Bruce, *op. cit.*, str. 105. Subotnji propisi kumranske zajednice bili su čak i stroži od onih kod najstrožih farizeja. O ljudskom postupanju prema životinjama subotom "Pravilo iz Damaska" konkretno tvrdi: "Nije-dan čovjek neće pomagati životinji okotiti se subotom. I ako ona padne u cisternu ili jamu, neće se izvući subotom" (CD xi., G. Vermes, *The Dead Sea Scrolls in English* [Baltimore, 1962.], str. 113).

40 Većina tekstualnih kritičara slaže se da Ivan 5:3b, 4 o anđelu koji biba vodu nije izvorni dio Ivanovog Evanđelja, nego je najvjerojatnije bila glosa na margini koja se uvukla u tekst. Nema je u najranijim i najboljim grčkim rukopisima Evanđelja (P^{66,75} ABC* DW^{supp} 33). Niti se pojavljuje u nekoliko starolatinskih rukopisa, izvornom tekstu Vulgate ili sirijskim i koptskim prijevodima. Više od dvadeset rukopisa koji sadrže ovaj tekst obilježuju ga zvjezdicom ili obelusom kao sumnjivog. Nadalje, on sadrži brojne ne-ivanovske riječi i izraze, od kojih se tri nalaze samo ovdje u cijelom Novom zavjetu.

41 Vidi Yoma 8:6; Strack i Billerbeck, *op. cit.*, 1:623-639; 3:533ff.

42 Shabbath 7:2; Strack i Billerbeck, *op. cit.*, 2:454-461.

43 C. H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge, 1953.), str. 320.

44 Mishnah Nedarim 3:11.

iscjelitelj uistinu bio Isus, kao što su i sumnjali, počeli su s neprijateljstvom protiv Njega (redak 16). Grčki sugerira da to nije bilo zbog jednog prekršaja, nego zato što je to postalo navikom. *The New English Bible* prevodi ovako: "It was works of this kind done on the Sabbath that stirred the Jews to persecute Jesus."

Isusova obrana Njegovog postupanja počiva na dvama temeljnim premisama: (1) Njegov pri-sni odnos s Bogom Ocem; i (2) činjenica, koju su priznali Židovi, da je Bog nastavio raditi subotom. "Otac moj sve do sada radi pa i ja radim" (redak 17). Tako se pozvao na primjer svog Oca za činjenje ovih čuda milosti. C.H. Dodd zgodno zapaža: "To odjednom stavlja sukob na najvišu te-ološku razinu."⁴⁴ Nazivanje "moj Otac" značajno ukazuje na Isusovu svijest o posebnom odnosu s Bogom. Stalna, non-stop Božja aktivnost u svemiru predstavlja primjer Isusu. On čini kao i Otac.

Misaoni židovski tumači imali su teškoća u shvaćanju Božjeg počinka o kojemu se govori u Postanku 2:2. Kako tumačiti Božji počinak bilo je predmetom mnogih diskusija. Općenito se priznavalo da Bog nije ni trenutka mogao počiniti od moralnog upravljanja svemirom. Čak i subotom Bog nastavlja davati život i suditi ljudima, zaključili su.

Uistinu bi bilo tragično za svemir i za čovjeka kad bi Bog makar i na tren prestao upravljati svemirom. Bog neprestano radi u djelovanjima prirodnog svijeta. On je također konstantno uposlen u djelu otkupljenja. Od takvog rada nema počinka, nema subote. Subote nikada nisu priječile Božji rad. Niti one smiju, ustvrdio je Isus, zapriječiti rad Božjeg Sina. On je svoj rad smatrao jednako svetim, i istoga karaktera kao rad Oca.

Ivan 5:18 upućuje da su Židovi dobro shvatili visoke tvrdnje koje je Isus iznio o sebi, ali su odbili ove tvrdnje kao neopravdane. Oni su smatrali Njegove tvrdnje o jedinstvenom odnosu s Bogom ni manje ni više nego huljenjem. Isus je, međutim, odgovorio (redak 19) da On ne radi neovisno o Bogu. On je činio samo ono što je vidio da čini Njegov Otac. On ne samo da je radio kao Otac, nego i zajedno s Ocem. On je činio ista djela jer je bio iste prirode kao i Otac. Činjenica da Njegova izjava započinje riječima "zaista, zaista" implicira konačnost i autoritet Njegove izreke. On govori u ime Božje i s Njegovim autoritetom. Pitanje tog autoriteta tiče se ostatka poglavlja.

Raspravom se ponovno bavi Ivan 7:19-24. Još od subotnjeg liječenja uzetog čovjeka kod kupališta, Židovi su u Jeruzalemu kanili uništiti Isusa (5:18; 7:1). Kako su mogli tvrditi da drže Mojsijev zakon dok su gajili mržnju i umorstvo u svojim srcima? Kako su mogli opravdati svoje tumačenje da obrezanje nadjačava subotu dok su smatrali iscjeljenja kao njezino kršenje?

"Jedno djelo" o kojemu se govori u Ivanu 7:21 bilo je ozdravljenje na kupalištu, koje je navelo mnoštvo da se divi, ali je isto tako rezultiralo dugom diskusijom prenijetoj u petom poglavlju. Isus je svratio pozornost na farizejsko tumačenje da obrezanje nadjačava subotu. Mojsijev zakon zahtijevao je da se muško dijete obreže osmoga dana (Lev. 12:3). Rabi Jose je izjavio: "Veliko je obrezanje koje nadjačava čak i strogost subote."⁴⁵ Što god je nužno za ovaj obred moglo se učiniti subotom.⁴⁶ Obrezanje se smatralo dovršenjem ljudskog savršenstva. Abraham nije bio smatran savršenim dok se nije obrezao.

45 Shabbath 18:3; 19:2.

46 Leon Morris, *The Gospel According to John, NIC* (Grand Rapids, 1971.), str. 408, 409.

47 Shabbath 7:2.

Isus je argumentirao: "Ako čovjek može primiti obrezanje u subotu da se ne prekrši Mojsijev zakon, zašto se ljutite na mene što sam cijeloga čovjeka ozdravio u subotu?" (Ivan 7:23). To je argument *a minori ad maius*, od manjeg ka većem.

Leon Morris je ustvrdio: "Da su shvatili značenje onog što su radili onda bi vidjeli da je praksa koja je nadjačala subotu kako bi se osigurale ceremonijalne potrebe čovjeka opravdala nadjačavanje subote kako bi se osiguralo tjelesno liječenje čovjeka. To je najvažnija točka za razumijevanje sukoba oko subote između Isusa i Njegovih legalističkih oponenta. On nije zauzeo anti-sabatarijanski stav, protiveći se cijeloj ustanovi. On je ukazao da Njegov postupak ispunjava svrhu izvorne ustanove. Da su shvatili implikacije mojsijevskog osiguravanja obrezanja subotom vidjeli bi da su djela milosti koja je On upravo učinio ne samo dopustiva, nego i obvezatna."⁴⁷

Naredno čudo subotom koje se nalazi samo u Ivanu jest izlječenje slijepca od rođenja (poglavlje 9). Metoda koja se koristi u davanju vida čovjeku je neobična: "Pljune na zemlju i od pljuvačke načini kal pa mu kalom premaža oči. I reče mu: 'Idi, operi se u kupalištu Siloamu'" (reci 6, 7). Možda je Isus namjerno upotrijebio ovu metodu kako bi izazvao rabinska pravila svetkovanja subote. Kao što je ranije ukazano, liječenje subotom bilo je zabranjeno, osim ako je ljudski život bio u smrtnoj opasnosti. Napravivši blato Isus je prekršio jednu od trideset i devet glavnih kategorija zabranjenog rada, naime, miješenje,⁴⁸ a vjerojatno još jedno, miješanje.⁴⁹ Nadalje, osobi je bilo dopušteno pomazati oči samo s onime što se koristilo za istu svrhu radnim danima.⁵⁰

Po gledanju nekih farizeja, Isus nije bio od Boga, jer, rekli su, "ne pazi na subotu" (redak 16). Čovjek se mogao smatrati držateljem subote samo ukoliko je poslušao farizejska pravila držanja subote. Ako je Isus njih prekršio, zaključili su onda da On nije od Boga. Neki su, međutim, bili pod dubokim dojmom davanja vida slijepcu od rođenja i pitali su: "A kako bi jedan grešnik mogao činiti takva znamenja?" (redak 16). Tako su različiti ljudi zauzeli različite strane u odnosu prema Isusu.

Lohse je dobro rekao: "Ovdje je, također, Isusovo postupanje subotom izraz Njegovog rada kao onog kojega je Bog poslao i koji je *fōs tou kosmou* [svjetlost svijeta], Ivan 9:5; 8:12. Oči u oči s Njim donijeta je odluka o tome tko je slijep, a tko vidi, Ivan 9:39-41. Tako su Božja djela manifestirana u Isusovim iscjeljenjima subotom, Ivan 9:3. Crkva i sinagoga razdvojene su jedna od druge priznavanjem Njega s jedne strane i, s druge strane, strastvenim odbacivanjem Njegovog djela koje u stranu stavlja Zakon."⁵¹

Značenje Mateja 24:20. - U svom eshatološkom diskursu dvanaestorici apostola na Maslinskom brdu (Mat. 24:4-36; Mk. 13:5-37; Luka 21:8-36) naš je Gospodin jasno predskazao uništenje Jeruzalema. "Kad ugledate da vojska opkoljuje Jeruzalem, tada znajte: približilo se njegovo opustošenje. Koji se tada zateknu u Judeji, neka bježe u gore; a koji u Gradu, neka ga

48 Shabbath 24:3.

49 Cf. Shabbath, 14:4.

50 Lohse, *op. cit.*, str. 28.

51 Floyd V. Filson, *A Commentary on the Gospel According to St. Matthew* (London, 1960.), str. 255.

52 Vidi Alexander Balmain Bruce, "The Synoptic Gospels," u *The Expositors' Greek Testament*, ur. W. Robertson Nicoll (Grand Rapids [1942?]), 1:293.

napuste.” (Luka 21:20, 21). Kršćani su trebali spasiti svoje živote trenutačnim bijegom ne samo od ukletog grada, nego također iz Judeje. Imajući ovo u vidu, prema Evanđelju po Marku, On ih je potaknuo: “I molite da bijeg vaš ne bude zimi ili subotom” (Mat. 24:20). Paralelni tekst u Marku ima samo: “A molite da to ne bude zimi” (Marko 13:18). Zašto ne zimi? Zato što bi hladno i kišno vrijeme otežalo i bijeg i nalaženje zaklona.⁵²

Dodatni izraz “ili subotom”, koja se nalazi samo u Mateju, različito se tumačio. Neki su komentatori zaničevali da je ove riječi izustio Isus.⁵³ Međutim, ne može biti sumnje da su bile dio izvornog teksta Mateja.⁵⁴ Je li njih jednostavno umetnuo autor prvog Evanđelja u skladu sa svojim židovskim sklonostima, kao što su neki zaključili?⁵⁵ W.C. Allen je predložio da su one mogle uistinu doći iz Isusovih *logia*, koje je autor prvog Evanđelja znao iz židovskih izvora.⁵⁶ Ne vidimo valjanog razloga za odbacivanje njih kao izvornog dijela izreka. Ako ih tako prihvatimo, koji je njihov značaj?

U tumačenjima mnogih komentatora nalog “molite da bijeg vaš ne bude ... subotom” treba se shvatiti kao upućivanje na zabranu putovanja izvan “subotnjeg hoda”, koji je bio oko tri pe-tine milje. Jasno je da je Izraelcima, tokom njihovih lutanja po pustinji, bilo zabranjeno da idu daleko tokom sedmog dana. “Neka svatko stoji gdje jest; neka nitko u sedmi dan ne izlazi iz svoga stana” (Izl. 16:29). Ova je naredba imala specifično značenje napuštanja tabora subotom radi skupljanja mane, koja je ležala “površinom pustinje” “oko tabora” (reci 13, 14, 26, 27). “Svoga stana” je, međutim, bilo predmetom različitih tumačenja. Najvjerojatnije, predlaže se, to je značilo tabor Izraelaca.⁵⁷ S druge strane, prevoditelji Septuaginte, uzeli su da to znači iz nečije kuće, i ta se ideja odražava i u nekim suvremenim prijevodima, kao što je *The New English Bible*: “No one may stir from his home on the seventh day.” Međutim, ovo tumačenje nije u skladu s određivanjem subota kao “svetog zbora” (Lev. 23:2-4).

Zabrana putovanja dužeg od “subotnjeg hoda” bila je post-sužanjaska rabinska odredba. S obzirom da je Isus ignorirao ostala od čovjeka smišljena pravila držanja subote, sumnjivo je da bi ovo odobrio. Neki misle da je On ovdje jednostavno priznao obzire židovskih kršćana po pitanju bijega subotom. Subotnji hod sigurno ih ne bi odveo dovoljno daleko da dođu do sigurnog mjesta. Otud, molite se da vaš bijeg bude nekog drugog dana. Ali čak su i rabini priznali da spašavanje nečijeg života može opravdati bijeg subotom.⁵⁸

Mnogi proučavatelji Novog zavjeta vide u Mateju 24:20 naznaku da je kršćanska zajednica

53 Jedine varijante navedene za redak u kritičnom aparatusu Kurt Alandovog *Synopsis Quattuor Evangeliorum* (Stuttgart, 1964.) jesu zamjene za izvornu jedninu (DLQ 047^{al}), ili množinu (094 e) dativa “subote” i dodatak *en* (u) prije “subote” (EFGH 565 1424).

54 Primjerice, J. C. Fenton, *The Gospel of St Matthew, Pelican Gospel Commentaries* (Baltimore, 1963.), str. 387.

55 Willoughby C. Allen, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to S. Matthew*, ICC (Edinburgh, 1912.), str. lv (n. 1), 256.

56 Lohse, *op. cit.*, str. 13.

57 Strack i Billerbeck, *op. cit.*, 1:953.

58 Sherman E. Johnson o Mat. 24:19, 20, IB, 7:547; Filson, *loc. cit.*; A. W. Argyle, *The Gospel According to Matthew* (Cambridge, Eng., 1963.), str. 183; Alfred Plummer, *An Exegetical Commentary on the Gospel According to S. Matthew*, 2. izd. (London [1960?]), str. 333, 334; Lohse, *op. cit.*, str. 29; Strack and Billerbeck, *op. cit.*, str. 952, 953.

59 Filson *loc. cit.*

za koju Matej piše i dalje svetkovala subotu.⁵⁹ Nadalje, ako je to izvorna Gospodnja izjava, onda ona ukazuje na to da je Gospodin očekivao od svojih sljedbenika držanje subote svetom čak i u vrijeme uništenja Jeruzalema 70. godine. On ih je podučio da se mole kako u to vrijeme krize ne bi našli za neophodno bježati subotom. Implikacija je da bi okolnosti mogle biti takve da trenutačni bijeg bude nužan čak i na dan odmora.⁶⁰

Ali strah, jurnjiva i zbrka koje bi donio žurni bijeg subotom nisu u skladu s bogoslužjem, mirom i radošću koja bi trebala karakterizirati sveti dan odmora. Otuda su Isusovi sljedbenici pozvani da se mole da bijeg bude nekog drugog dana tjedna.

Subota u tekstovima o mucu. - U sva četiri Evanđelja dan na koji je naš Gospodin razapet i umro nazvan je *paraskeuē*, "priprava".⁶¹ *Paraskeuē*, objašnjava Marko, jest *pro-sabbaton*, "predvečerje subote", odnosno, dan prije subote (Marko 15:42). U Luki 23:54 *Codex Bezae* slično čita: "Bio je dan prije subote", namjesto "Bio je dan Priprave". Jasno je da je "Priprava" postala tehnički termin za "Pripravu za subotu".⁶² U vrijeme davanja mane, Izraelci su podučeni da šestog dana tjedna pripreme svoju hranu za subotu (Izl. 16:5, 23). Do novozavjetnog vremena *paraskeuē* je postalo tehničko ime za petak.⁶³ To je pokazano ne samo njegovim povezivanjem kod Flavija sa subotom,⁶⁴ nego i zbog njegove uporabe u *Didache*⁶⁵ i *Mučeništvu Polikarpovom*.⁶⁶ To je ime za petak u crkvenom latinskom i u suvremenom grčkom.⁶⁷

U Ivanu 19:31 također je jasna povezanost "dana Priprave" sa subotom. Ponovljeni zakon zabranio je da tijelo kriminalca obješenog na drvo ostane preko noći (Pnz. 21:22, 23). Otuda su Židovi slijedili običaj uklanjanja tijela razapete žrtve s križa prije večeri bilo kojeg dana tjedna,⁶⁸ a još više kad je subota trebala započeti, osobito kad je subota bila "velika". Subota se očito shvaćala "velikom" kad je padala unutar pashalnog razdoblja. U takvo se vrijeme svako obesvećenje moralo još obzirnije izbjegavati nego bilo koje druge subote.

U Ivanu 19:42 također je vidljiva bliska povezanost "židovskog dana Priprave" sa subotom. Zato što je bilo kasno tog dana Priprave, a grob Josipa iz Arimateje bio je u obližnjem vrtu, brzo su tamo sahranili Isusa. Očito je dolazak subote pozivao na hitnost.

Međutim, Ivan 19:14 govori o danu Isusove smrti kao danu "priprave za Pashu". Ova je oznaka specifična za Ivana. Sinoptička Evanđelja ne povezuju *paraskeuē* s Pashom.⁶⁹ Komentatori su podijeljeni u tumačenju fraze "priprava za Pashu". Neki uzimaju da je genitiv *tou pascha*

60 Mat. 27:62; Marko 15:42; Luka 23:54; Ivan 19:14, 31, 42.

61 Morris, *op. cit.*, str. 816.

62 James Hope Moulton i George Milligan, *The Vocabulary of the Greek Testament* (Grand Rapids, 1959.), str. 490; Morris, *op. cit.*, str. 776, n. 97.

63 Flavije, *Židovske starine*, 16. 6. 2.

64 *Didache*, 8. 1.

65 *Mučeništvo Polikarpovo*, 7. 1.

66 W. E. Vine, *Expository Dictionary of New Testament Words* (London, 1940.), 3:204.

67 Flavije, *Židovski ratovi*, 4. 5. 2.

68 Edwin A. Abbott, *Johannine Grammar* (London, 1906), str. 92, 93.

69 Primjerice, vidi Brooke Foss Westcott, *An Introduction to the Study of the Gospels*, 4. izd. (London, 1872.), str. 340; Plummer, *The Gospel According to S. John* (Cambridge, Eng., 1923.), str. 379, i mnoge druge.

70 William Milligan and William F. Moulton, *The Gospel According to John* (New York, 1883.), str. 388.

objektni, te tumače značenje izraza kao “Priprava za Pashu”.⁷⁰ Međutim, A. Milligan i W.F. Moulton ukazuju da nema dokaza kako se dan prije Pashe ikada nazivao “priprava za Pashu”.⁷¹ Otuda je vjerojatno bolje interpretirati genitiv “Pashe” kao posesivni genitiv, što znači pripravu koja je pripadala pashalnom razdoblju ili petak pashalnog tjedna.⁷² Ovo je tumačenje dao G.B. Winer: “Ali u Ivanu 19:14 *paraskeuē tou pascha* ne znači dan pripreme za Pashu, nego jednostavno i prirodno pashalni dan odmora (dan odmora koji pripada pashalnom blagdanu).”⁷³

Riječ “Pasha”, premda se izvorno koristila da označi pashalno janje ili pashalnu žrtvu,⁷⁴ počela se primjenjivati na cjelokupni blagdan koji je trajao od četrnaestog do dvadeset i prvog dana mjeseca nisana.⁷⁵ U tom generalnom smislu koristi se u Novom zavjetu.⁷⁶ Otud, *paraskeuē tou pascha* može se tumačiti kao priprava koja pripada pashalnom tjednu. T. Zahn ukazuje da Ivan sjedinjuje ideju petka kao dana pripreme s vremenom Pashe, te tumači: “Bio je to petak u vrijeme Pashe i oko šestoga sata”⁷⁷

Sinoptička Evanđelja skreću pozornost na skupinu galilejki koje su pažljivo promatrale Isusovu smrt i sahranu tog dana pripreme.⁷⁸ Ove su žene, zajedno s dvanaest apostola, bile putovale sa svojim Gospodinom u Galileju. One su bile koristile svoja sredstva kako bi poduprli Njega i Njegovu skupinu učenika. One su ga bile pratile u Jeruzalem i ostale mu odane od samoga kraja. Među njima su bile Marija Magdalena, Marija majka Jakova mlađeg i Josipa, te majka Jakova i Ivana. One su sada gledale dok je Josip iz Arimateje, tajni učenik, uklanjao tijelo Gospodara s križa, umotano u laneni pokrov i polagao ga u svoj grob. Do tada je već bilo kasno popodne dana pripreme i subota je, kako nam Luka kaže, upravo počinjala.⁷⁹ Grčki glagol *epephōsken* doslovce znači “svitalo je”. Ali kako se može pri zalasku sunca govoriti o svitanju? Lohse objašnjava: “Očito se govori o sjaju prve zvijezde dok dolazi subota.”⁸⁰

Lukin se tekst nastavlja: “A pratile to žene koje su s Isusom došle iz Galileje; motrile grob i kako je položeno tijelo njegovo. Zatim se vrate i pripreme miomirise i pomasti. U subotu mirovahu po propisu. Prvoga dana u tjednu, veoma rano, dođoše one na grob s miomirisima što ih pripraviše.” (Luka 23:55-24:1).⁸¹

71 A. T. Robertson, *Word Pictures in the New Testament* (Nashville, 1930.-1933.), 5:299. Vidi dobro razjašnjenje u članku “The Origins of the Eucharist” od A. J. B. Higginsa u *New Testament Studies*, 1 (1954.-55.), osobito str. 206-208.

72 George Benedict Winer, *A Grammar of the Idiom of the New Testament*, 7. izd. (Andover, Mass. [1869.]), str. 189.

73 Izl. 12:11, 21; Broj. 9:2-6; 2 Ljet. 30:15, Septuaginta.

74 Pnz. 16:2-4; 2 Ljet. 30:1 id., Septuaginta.

75 Djela 12:3, 4; Luka 22:1; Marko 14:1; Mat. 26:17; Ivan 2:13, 23; 6:4; 11:55; 12:1.

76 Theodor Zahn, *Introduction to the New Testament* (Grand Rapids, 1953.), 3:296.

77 Mat. 27:55, 56; Marko 15:40, 41; Luka 23:49, 56.

78 Luka 8:1-3.

79 Lohse, *op. cit.*, str. 20, n. 159.

80 Prema Robertsonu (*Grammar*, str. 885), *epephōsken* je konativni imperfekt.

81 Luka 23:55 – 24:1.

82 Akuzativ u vremenskim izrazima označuje dužinu ili trajanje vremena. A. T. Robertson and W. Hersey Davis, *A New Short Grammar of the Greek Testament* (New York, 1933.), par. 345(c); Robertson, *Grammar*, str. 495;

Prepoznavanje odnosa ovih žena prema Isusu i Njegovoj mesijanskoj službi čini ovaj jednostavni izvještaj vrlo značajnim. Pored dvanaest apostola one su bile među Isusovim najprirodnijim i najodanijim sljedbenicima. One su riskirale svoje živote kako bi ga slijedile do križa. Njihova je predanost pokazana njihovom užurbanom nabavom mirisa i ulja da bi pomazale tijelo svog Gospodina.

Ipak nisu držale da bi mogle prekršiti subotu čak i kako bi dale počast svom mrtvom Gospodar. Mirisi i ulja nabavljeni su za uporabu kad je subota završila. Zalazak sunca bio je preblizu da bi na dan pripreve mislile o njihovom korištenju. "U subotu mirovahu po propisu." Ako pitamo: po kojem propisu? - odgovor je očit: one su mirovale prema propisu koji govori o suboti. One su mirovale u poslušnosti prema propisu.⁸² Akuzativ *to sabbaton* naznačuje da su one mirovale "cijelu subotu" (Goodspeed). Povezna rječca *men* prije *sabbaton* posljednje rečenice Luke 23:56 odgovara suprotnoj rječci *de* poglavlja 24:1, ukazujući da su 23:56 i 24:1 jedna rečenica. Na završetku 23. poglavlja treba biti samo zarez, jer *de* nastavlja priču bez prekida.⁸³ One su mirovale tokom trajanja subote, ali ujutro vrlo rano, prvog dana tjedna otišle su na nastaviti svoj posao.⁸⁴

Vrlo su se uznemirile kad su našle grob praznim. Ali anđeo ih je obavijestio: "Ta znam: Isusa Raspetoga tražite! Nije ovdje! Uskrsnu kako reče. Hajde, vidite mjesto gdje je ležao" (Mat. 28:5, 6). I Isus je počinuo od svog velikog djela otkupljenja, ali sada je bio živ zauvijek.⁸⁵

Luka jasno govori o tri različita dana u izvještaju o Pasiji: o danu pripreve, suboti i prvome danu tjedna. Prvog od ovih dana On je razapet, drugog je počinuo u grobu, a trećeg je ustao iz groba. Njegovi najodaniji sljedbenici također su mirovali u poslušnosti prema zapovijedi.

Priroda Evandjelja. - Značaj onog što Evandjelja bilježe o suboti može se bolje shvatiti i cijeniti kad se razmotri svrha zbog koje su ovi dokumenti napisani. Danas se općenito priznaje da ona nisu povijest kao takve, premda sadrže povijesne činjenice.⁸⁶ Niti su ona prvenstveno Isusove biografije. Ona su zapravo crkvene knjige pisane u svrhu promicanja kršćanske vjere (Luka 1;1-4; Ivan 20:31). Njih su pisali predani kršćani da bi pomogli u širenju radosne vijesti o onom što je Bog učinio u Isusu Kristu. Ona su prvenstveno teološki priručnici rane crkve.⁸⁷

Evandjelja bilježe puno toga što je Isus rekao i učinio. Možemo se upitati *zašto?* Odgovor je jasan: jer ono što je Isus rekao i učinio jest norma za kršćane. On je crkveni mesija i Gospodin. Stoga je ono što je On *rekao* obvezujuće za one koji kažu da ga slijede. I ono što je On *učinio* također je norma. On je standard vjerovanja i prakse.

U svjetlu ovoga, ono što je Isus rekao i učinio po pitanju subote ima veliko značenje. On nije govorio o ukidanju subote. Premda je čudesno iscjeljivao na taj dan, ovi su postupci bili sveta djela u skladu s duhom subote. On je, međutim, nastojao osloboditi taj dan od interpre-

William Webster, *Syntax and Synonyms of the Greek Testament* (n.m., 1864.), str. 63, navedeno u H. E. Dana i Julius R. Mantey, *A Manual Grammar of the Greek New Testament* (New York, 1955.), str. 91.

83 Henry Alford, *The Greek Testament*, 6. izd. (Boston, 1872.), 1:664.

84 Otk. 1:18.

85 Vidi npr. George Eldon Ladd, *A Theology of the New Testament* (Grand Rapids, 1974.), str. 174, 175.

86 Ralph str. Martin, *New Testament Foundations* (Grand Rapids, 1975.), 1:10.

87 Djela 1:12; 13:14, 27, 42, 44; 15:21; 16:13; 17:2; 18:4.

88 Pogl. 20:7.

tativnih ograničenja koja je židovski usmeni zakon stavio na njega. On ga je učinio danom duhovne slobode i korisne službe.

Mora se nadalje prepoznati da kad Evanđelja bilježe Isusove riječi i djela, ona također odražavaju vjeru i praksu rane crkve. Izvještaji u Djelima apostolskim također daju dokaze rane kršćanske vjere i prakse, te se sada okrećemo toj knjizi.

Subota u Djelima apostolskim

Grčka riječ za subotu, *sabbaton*, pojavljuje se deset puta u grčkom tekstu Djela apostolskih. U *King James Version* prevedena je sa "subota" devet puta,⁸⁸ a s "tjedan" jedanput.⁸⁹ U *Revised Standard Version* ove brojke iznose "subota" osam puta, a "tjedan" dvaput.⁹⁰

Prvo pojavljivanje riječi "subota" u Djelima apostolskim je u 1:12. Ovaj ulomak jednostavno tvrdi da je Maslinsko brdo, gdje se Uzašašće odigralo, "blizu Jeruzalema, udaljeno jedan subotni hod". To je jedino mjesto gdje se u Bibliji nalazi fraza "subotni hod". To se odnosi na razdaljinu koju je Židov mogao putovati subotom prema propisima koje se izložili pismoznanci. Mišna daje daljinu od 2000 lakata,⁹¹ daljina koja je razdvajala kovčeg zavjeta od Izraelaca tokom njihovog marša na Jerihon (Jošua 3:4). Pašnjaci udaljeni do 2000 lakata izvan zidina levitskih gradova bili su dani tim gradovima. Nadalje, tabor Izraela, mjesto koje nijedan Izraelac nije smio napustiti subotom (Izl. 16:29), bio je, kako se držalo, širine od 2000 lakata iza svetišta. Nema dokaza da se Isus osjećao obvezatnim ovom rabinskom tumačenju.

S izuzetkom spominjanja subote od strane Jakova na jeruzalemskom saboru (Djela 15:21), ostala spominjanja ovog dana u Djelima povezana su s Pavlovim misionarskim djelom. Subota je povezana s osnivanjem crkava u Antiohiji pizidijskoj (13:13-52), Filipima (16:11-15), Solunu (17:1-9), Korintu (18:1-4), i, prema "zapadnom tekstu", Efezu (redak 19d). Kao odani Židov (24:14; 28:17), Pavao je držao subotu. On je ulazio u sinagoge ne samo da podučava, nego da bude na bogoslužju tog dana. Niti ima igdje naznake da je on smatrao kako su kršćani iz poganstva slobodni svetkovati neki drugi dan, poput nedjelje, kao tjedni dan odmora.

Subotnja bogoslužja u Antiohiji pizidijskoj. - Evanđelja jasno kažu da je Isus započeo svoju službu propovijedanja i podučavanja u židovskim sinagogama.⁹² Prema Djelima, apostol Pavao i njegovi drugovi slijedili su istu praksu u svom misionarskom radu u poganskom svijetu.⁹³ Odmah nakon polaganja ruku u Antiohiji na rijeci Orontes, Pavao i Barnaba su otplovili za Cipar. Tamo, "kad se nađoše u Salamini, navješćivahu riječ Božju u židovskim sinagogama" (Djela 13:5). Vrijedi zamijetiti da su u Djelima propovijedanje u sinagogi i subota često povezani.⁹⁴ Najranije specifično spominjanje ove veze jest izvještaj o Pavlovoj i Barnabinoj misiji u Antiohiji pizidijskoj, jezerskoj oblasti na jugozapadu Male Azije (reci 14 i dalje). Ovaj grad je očito imao veliku židovsku zajednicu i sljedeće subote nakon dolaska misionari su "ušli u sinagogu i sjeli".

89 Promjena sa "subota" na "tjedan" načinjena je u Djela 17:2.

90 Mishnah, Erubin 4:3-8.

91 Mat. 4:23; 9:35; 12:9; 13:54; Marko 1:21, 39; 6:2; Luka 4:15, 16; 6:6; 13:10; Ivan 6:59; 18:20.

92 Djela 9:20; 13:5, 6, 14; 14:1; 17:1; 18:4, 19; 19:8, itd.

93 Pogl. 13:14; 16:13; 17:2; 18:4, 19d.

94 C. H. Dodd, *The Apostolic Preaching and Its Developments* (New York [1944.]).

95 Osim Djela 13, vidi Djela 10:1, 22; 16:14; 17:4, 17; 18:7.

Kao odani Židovi sudjelovali su u bogoslužju. Kad je došlo vrijeme za propovijed, “nakon čitanja Zakona i Proroká”, gostujući misionari bili su pozvani da kažu “riječ utjehe”, očitno termin iz sinagoge za propovijed.

Obraćanje koje je Pavao održao kao odgovor na taj poziv, zajedno s nekoliko govora koje je održao Petar, C.H. Dodd koristi da bi rekonstruirao *kerigmu* ili poruku objave rane crkve.⁹⁵ Ne možemo ovdje ulaziti u proučavanje sadržaja Pavlovog obraćanja, ali moramo zamijetiti vrst slušateljstva kojeg je apostol imao i reakciju na poruku. Očito je da se vjerništvo u sinagogi sastojalo ne samo od Židova po rođenju ili obraćenju, nego i od pobožnih pogana koje su privukle monoteistička teologija i visoka etička načela judaizma. Pavao se obraća slušateljstvu s “Izraelci i vi koji se Boga bojite” (redak 16). Opet se on obraća njima s “braćo, sinovi roda Abrahamova, vi i oni koji se među vama Boga boje” (redak 26). Ovi bogobojažni, koji se spominju na dosta mjesta u Djelima,⁹⁶ bili su pogani koji su pohađali sinagoge s različitim stupnjevima privrženosti judaizmu, ali koji nisu imali obrezanje kao znak da su u potpunosti preuzeli jaram židovskog zakona. Upravo među ovim pobožnim poganima Pavlovo misionarsko propovijedanje uživalo je veliki uspjeh, kao što sugerira ostatak poglavlja.

Prisutnost ovih pobožnih pogana u židovskoj sinagogi subotom vrlo je znakovita. Lohse je ispravno zapazio: “Izvan kruga židovskih zajednica koje su posvuda u dijaspori posvećivale subotu Bogu Izraelovom, mnogi bogobojažni i prozeliti također su držali subotu kao dan odmora.”⁹⁷ Čak je i u starozavjetno vrijeme poganskim “stanovnicima” (*gēr*), koji su boravili s Hebrejima, bilo zapovjedbno držati subotu.⁹⁸ Bogobojažni Pavlovog vremena živjeli su, daka-ko, u potpuno različitom društvenom okružju. Svejedno su dolazili u sinagogu subotom.

Na kraju subotnjeg bogoslužja u Antiohiji pizidijskoj ljudi su na izlazu molili Pavla da nastavi svoju temu sljedeće subote (redak 42). *The King James Version*, baziran na *textusu receptusu*, tvrdi da je taj zahtjev došao od “pogana”. Ali bolji grčki rukopisi nemaju dodatak *ta ethnē* na ovom mjestu, i možemo sa sigurnošću uzeti da su i Židovi i Grci bili među ljudima koji su izrekli tu molbu. Redak 43, potom, kaže nam da “mnogi Židovi i bogobojažne pridošlice pođoše za Pavlom i Barnabom”. Ima nešto neizvjesnosti oko značenja grčke fraze prevedene kao “bogobojažne pridošlice”. Odnosi li se to na “bogobojažne” ili na potpune obraćenike na židovsku vjeru? Vjerojatno se misli na potonje. Pavao i Barnaba nagovarali su one osobito zainteresirane za kršćanstvo “ustrajati u milosti Božjoj”.

“Iduće se subote gotovo sav grad zgrnu čuti riječ Gospodnju” (redak 44). Očito su pogani koji su pohađali bogoslužje prethodne subote proširili vijest svojim susjedima s ogromnim rezultatom. Problematično je da je sinagoga mogla primiti toliku gomilu i možda neki Židovi nisu mogli ući u svoju sinagogu. U svakom slučaju, podiglo se njihovo neprijateljstvo i snažno su se usprotivili učenju kršćanskih misionara. Pavao i Barnaba su im otvoreno rekli kako s obzirom da oni odbijaju svoju prijeko potrebnu priliku, poruka će se sada iznositi izravno poganima (redak 46). Kao rezultat, mnogi su pogani postali kršćani, “i riječ se pak Gospodnja

96 Lohse, *op. cit.*, str. 18.

97 Izl. 20:10; 23:12.

98 Čitanje “zapadnog teksta” u *Codex Bezae* glasi: “Probudivši se, ispriča nam onda svoje viđenje i mi prepoznasmo da nas Gospodin zove naviještati evanđelje onima u Makedoniji.”

98 Slično tome, *Jeruzalemska Biblija* na tom mjestu ima “bogomolja” (op. prev.).

pronese po svoj onoj pokrajini” (redak 49).

U kratkom vremenu apostoli su prognani iz tog područja i otišli su u Ikonij, gdje ponovno “uđoše u židovsku sinagogu i govorahu tako da povjerova veliko mnoštvo Židova i Grka” (14:1). Nema spominjanja subote u ovom zapisu, ali svejedno to bi mogao biti upravo dan odmora kad se ovo dogodilo.

Subota u Filipima. - Na svom drugom misijskom putovanju, Pavao je imao Silu kao svog suradnika. Radili su zajedno u Maloj Aziji i došli u Troadu kad imao viziju čovjeka iz Makedonije koji ga je molio: “Prijeđi u Makedoniju i pomози nam!” (16:9). Ovo se viđenje protumačilo kao poziv od Boga da se napuste uske granice Male Azije i otvori se europski kontinent širenju evanđelja: “Nakon viđenja nastojasmo odmah oputovati u Makedoniju, uvjereni da nas Bog zove navješćivati im evanđelje” (redak 10). Treba spomenuti da u prenošenju priče Luka s trećeg lica prelazi na prvo lice množine, sugerirajući da se on priključio skupini misionara u Troadi i pratio ih u Filipe.⁹⁹

Misionari su prepoznali hitnost poziva i odmah odgovorili. Otplovili su iz Troade na otok Samotraku i odande otplovili u Neapol, luku kod Filipâ u Makedoniji. Kad su stigli u Filipe, proveli su nekoliko dana u gradu “prvog dijela Makedonije i rimskoj naseobini” (redak 12). Kad je subota došla, našli su mjesto gdje se skupina revnih Židova i bogobojaznih sastajala na bogoslužju i pridružili im se. *The King James Version* glasi: “And on the sabbath we went out of the city by a river side, where prayer was wont to be made” (redak 13). Riječ prevedena s “molitva” (*proseuchē*) može značiti ne samo čin molitve, nego i mjesto molitve. Stoga je moguće i prijevod koji daje *Revised Standard Version*: “where we supposed there was a place of prayer.”¹⁰⁰

Nema suglasnosti među novozavjetnim proučavateljima o tome što je bilo ovo mjesto molitve. Neki drže da je to bila sinagoga.¹⁰¹ Ali činjenica da su spomenute samo žene koje pohađaju bogoslužje osim misionara čini ovo tumačenje krajnje sumnjivim. Mogla je biti i kuća,¹⁰² ili možda neko neformalno sastajalište na otvorenom.¹⁰³ Ondje su misionari sjeli i govorili “okupljenim ženama” (redak 13).

Pavlova prva obraćenica iz Europe bila je Lidija iz Tijatire, prodavačica grimiza. Ona je opisana kao “bogobojazna”, što sugerira da je bila od pobožnih pogana. Ona i njezin dom (vjerojatno uključujući zaposlenike i slugu) bili su kršteni, i ona je inzistirala na primanju misionara u svom domu. Moguće je da su Evodija i Sintiha, spomenute u Filipljanima 4:2, također bile obraćenice u to vrijeme. Opet je vrijedno zamijetiti da se pogani pridružuju Židovima na bogoslužju subotom.

Tri subote u Solunu. - Iz Filipa su Pavao i Sila slijedili veliku vojnu cestu, *Via Egnatia*, za Solun, “gdje bijaše židovska sinagoga” (Djela 17:1). U svom Evanđelju Luka spominje da je Isus, kad je stigao u Nazaret, “gdje bijaše othranjen”, ušao u sinagogu subotom “po svom običaju” (Luka 4:16). Upravo taj izraz se koristi za Pavla koji je ušao u sinagogu “po svom običaju”

99 Čitanje “zapadnog teksta” u *Codex Bezae* glasi: “Probudivši se, ispriča nam onda svoje viđenje i mi prepoznasmo da nas Gospodin zove navješćivati evanđelje onima u Makedoniji.”

100 Slično tome, *Jeruzalemska Biblija* na tom mjestu ima “bogomolja” (op. prev.).

101 Heinrich Greeven, “*proseuchomai*”, *TDNT*, 2:808.

102 Karl Heinrich Rengstorf, “*potamos*”, *TDNT*, 6:602.

103 Bauer, Arndt i Gingrich, *op. cit.*, str. 720.

(Djela 17:2). Tokom tri *sabbata* raspravljao je sa Solunjanima “na temelju Pisama. Tumačio je i izlagao: “Trebao je da Krist trpi i uskrсне od mrtvih. Taj Krist jest Isus koga vam ja navješćujem” (reci 2, 3).

Sabbata u retku 3 prevedeno je s “tjedana” u *Revised Standard Version*, a u fusnoti stoji “subote”. “Ovo je jedini siguran novozavjetni primjer uporabe *sabbata* kao množine po smislu i po obliku”.¹⁰⁴ Najvjerojatnije ovdje treba stajati “subote”,^{105†} premda riječ može označavati vremenski period između subota, odnosno, tjedne.¹⁰⁶ Ali je Pavao očito radio u Solunu dulje od tri tjedna.¹⁰⁷ Nadalje, u svojoj poslanici Filipljanima, Pavao tvrdi da mu je ova kršćanska zajednica poslala pomoć u Solun “jednom i dvaput”.¹⁰⁸ Stoga se čini da se izvještaj iz Djela odnosi samo na njegov rad u sinagogi. Kao ishod tog rada, neki su od Židova prihvatili kršćanstvo, “tako i veliko mnoštvo bogobojažnih Grka i nemalo uglednih žena” (redak 4). Prva Poslanica Solunjanima potvrđuje zaključak da je kršćanska zajednica u Solunu bila uglavnom poganska (1 Sol. 1:9). Prvi kontakt kojega je Pavao ima s poganima bilo je u židovskoj sinagogi subotom.

Bereja. - Premda se subota ne spominje u svezi s Pavlovim radom u Bereji, govori se o njegovom ulasku u sinagogu. Mnogi od Židova u gradu prihvatili su Krista, “a tako i nemalo uglednih grčkih žena i muževa” (Djela 17:12).

Subota u Korintu. - Nakon razočaravajućeg iskustva u Ateni, Pavao je stigao u Korint, gdje je tražio smještaj i plaćen posao. Našao je oboje u domu Akvile i Priscile, jer su oboje bili “šatorari”, ili kako mnogi komentatori tumače, “kožari” ili “sedlari” (Djela 18:1-3).¹⁰⁹ Tijekom tjedna, on je radio s ovim židovskim obraćenicima. Ali svake je subote propovijedao u sinagogi i “uvjeravao Židove i Grke” (redak 4). Zapadni tekst ovog retka kaže: “I odlazeći u sinagogu svake subote on je dokazivao i predstavio ime Gospodina Isusa i uvjeravao ne samo Židove, nego i Grke”.

Kad su Sila i Timotej stigli s financijskom potporom, Pavao je mogao posvetiti svoje puno vrijeme misionarskom radu. Njegov snažni naglasak na Isusu kao Mesiji podiglo je protivljenje od strane nevjerujućih Židova. On je stoga smatrao nužnim da ostavi sinagogu i nastavi svoj rad u kući Ticija Justa, odmah do sinagoge (reci 6, 7). Među Židovima koji su se obratili na kršćanstvo bio je Krisp, “nadstojnik sinagoge” (redak 8). Ostao je u Korintu godinu i pol (redak 11).

Na svom putu u Palestinu nakratko je zastao u Efezu, gdje “uđe u sinagogu i stade raspravljati sa Židovima” (redak 19). Zapadni tekst uključuje i riječi “i subotom”.

Na svom trećem misionarskom putovanju Pavao je opet posjetio Efez. Zapis kaže: “Onda Pavao uđe u sinagogu te je tri mjeseca hrabro raspravljao i uvjeravao o kraljevstvu Božjem” (19:8). Nakon toga se povukao iz sinagoge i dvije godine nastavio svoj rad u “školi nekog Tiranu” (reci 9, 10). Ishod je bio “da su svi azijski žitelji, Židovi i Grci, čuli riječ Božju” (redak 10).

Premda je Pavao u brojnim slučajevima smatrao korisnim povući se iz sinagoge, očito je da

104 F.F. Bruce, *The Acts of the Apostles* (Chicago, 1952.), str. 324.

105 Kako donosi i *Jeruzalemska Biblija* (op. prev.).

106 Usp. Lev. 23:15; 25:8.

107 1 Sol. 2:9; 2 Sol. 3:7-10.

108 Flp. 4:16.

109 Wilhelm Michaelis, “*skēnopoios*”, *TDNT*, 7:393, 394.

se kršćani isprva nisu u potpunosti odvajali od sinagoga. Prije no što je postao kršćanin, Pavao je osobno otišao velikom svećeniku da bi dobio pisma za sinagoge u Damasku, ovlašćujući ga da uhiti kršćane koje nađe u tim sinagogama, bilo muškarce ili žene, i da ih dovede vezane u Jeruzalem (9:1, 2). Kršćani još nisu ustanovili izdvojenu skupinu neovisno o židovskim sinagogama (usporedi 22:19; 26:11). Dakako, došlo je vrijeme kad su bili prisiljeni napustiti židovske sinagoge.

Subota i sabor u Jeruzalemu. - Kako se sve više pogana priključivalo kršćanskom pokretu, pitanje toga što se od njih treba očekivati došlo je u prvi plan. Mora li poganin prvo postati Židov, prije no što bude *bona fide* kršćanin? Što bi imalo biti osnovnom zajedništva između židovskih i poganskih kršćana? Mnogi židovski kršćani, osobito onih s farizejskim kutom gledanja, zastupali su da pagani koji su htjeli biti kršćani trebaju preuzeti cijelo breme židovskog zakona. Njihova je poruka poganskim obraćenicima bila: "Ako se ne obrezete po običaju Mojsijevu, ne možete se spasiti" (Djela 15:1). Obrezanje je bilo naglašeno jer je ono bilo znak podložnosti cjelokupnog židovskom zakonu – usmenom, kao i pisanom (redak 5; Gal. 5:3). Međutim, Pavao i Barnaba su zastupali da se poganima ne smije navući jaram židovskog zakona.¹¹⁰

Jeruzalemski sabor sazvan je da bi se razmotrilo pitanje i došlo do odluke. Predstavnici poganskih crkava došli su s Barnabom i Pavlom k apostolima i starješinama u Jeruzalemu (Djela 15:2). Nakon opširne debate, Petar je iznio argument da je temeljno načelo već postavio Sveti Duh, koji je s istom silom došao na neobrezane pogane i obrezane Židove, naznačujući da se bili na istoj razini. Bog je prihvatio pogane i očistio njihova srca Svetim Duhom odmah čim su oni povjerovali u Isusa. Treba li kršćanska zajednica ići iznad onog što Bog zahtijeva (reci 7-11)?¹¹¹

Barnaba i Pavao su onda iznijeli priču o čudesnim znacima i djelima koja je Bog obavljao među poganima (redak 12). Ova su djela bila potvrda Božjeg prihvaćanja misije među poganima. Na koncu je Jakov, vođa jeruzalemske crkve, predložio ovu odluku: "Zato smatram da ne valja dodijavati onima koji se s poganstva obraćaju k Bogu, nego im poručiti da se uzdržavaju od mesa okaljano idolima, od bludništva, od udavljenoga i od krvi" (redak 20). Rješenje su prihvatili "apostoli i starješine zajedno sa svom Crkvom" (redak 22).

Kako se trebaju razumjeti ovi na saboru postavljeni propisi poganskim obraćenicima? Trebamo li zaključiti da su oni bili jedini etički i moralni standardi koji su se tražili od poganskih kršćana? W. Gutbrod je prikladno ukazao "da se proglas ne treba smatrati u bilo kom smislu minimalnom etikom, apstraktnim Zakonom koji nekom vrsti kompromisa pokušava načiniti makar temelje obaveznog Zakona, namjesto cijelog zakona".¹¹² Ono što je sabor u Jeruzalemu izložio bili su uvjeti zajedništva između židovskih i poganskih kršćana.¹¹³ "Ovi zahtjevi nisu pružali osnove spasenja ili članstva u crkvi, nego radnog dogovora za obraćenike iz poganstva i židovstva."¹¹⁴

110 Zapadni tekst retka 2 nakon riječi "prepirka i raspra nemalena", dodaje "jer Pavao zahtijevao je da oni trebaju ostati kakvi i bijahu kad povjerovali".

111 Redak 12 u zapadnom tekstu počinje: "A kad se starješine složiše s riječima koje izgovori Petar..."

112 W. Gutbrod, "nomos", *TDNT*, 4:1067.

113 Johannes Weiss, *Earliest Christianity* (New York, 1959.), 1:312.

114 George Eldon Ladd, *The Young Church* (London and New York, 1964.), str. 61.

Izdvojene su prakse koje bi sablaznile Židove. Zabrane su stavljene na ono što je židovski svijet smatrao obvezujućim za sve ljude. Pogani su trebali izbjegavati kaljanje idolima, odnosno, ustegnuti se od jedenja mesa životinja zaklanih kao poganske žrtve (redak 29), jer bi se time impliciralo sudjelovanje u poganskom politeističkom bogoslužju.¹¹⁵ Drugo, trebali su se ustezati od krvi, koja simbolizira život koji pripada samo Bogu.¹¹⁶ Oni su se također trebali suspregnuti od jedenja mesa udavljenih životinja, utoliko što je krv ostajala u njima.¹¹⁷ Na kraju, zabranjen je blud, što je uključivalo bilo kakav oblik nedopuštenog spolnog odnosa ili braka osoba u bliskom srodstvu.¹¹⁸

Iako se kritički tekst kakav se koristi u *Revised Standard Version* preferira u odnosu na zapadni tekst, ovaj je potonji u Djelima 15:20, 29 vrlo zanimljiv. On izostavlja riječi "i od udavljenoga" i na kraju dodaje negativan oblik zlatnog pravila: "I da ne čine drugima, što ne žele da se njima čini". Susprezanje od krvi može se tumačiti kao zabrana krvoprolića, odnosno, umorstva. Tako se dekreti mogu tumačiti kao da zabranjuju tri kardinalna grijeha u židovskim očima: idolopoklonstvo, blud i umorstvo. Ovo, plus dodatak zlatnog pravila (u negativnom obliku), preobražava zabrane u čisto etičke zapovijedi.

Nakon iznošenja ovih načela, Jakov je dodao: "Ta Mojsije od pradavnih naraštaja ima po gradovima propovjednike koji ga u sinagogama svake subote čitaju" (redak 21). Značenje ove izjave različito se tumači. Jedno je objašnjenje da pogani, pošto ima Židova u svakom gradu, trebaju poštivati ova načela kako ne bi stalno sablažnjavali.¹¹⁹ U svakome su gradu sinagoge gdje se čita Mojsija.

Drugo je objašnjenje da Mojsije neće trpjeti gubitak time što se od pogana ne traži održavanje cjelokupnog zakona, jer ovi pogani nikada nisu bili pristaše judaizma.¹²⁰ Naredno je da se breme židovskog zakona ne treba staviti na pogane, jer već ima dovoljno Mojsijevih propovjednika u sinagogama svake subote. Četvrto je tumačenje da za pogane ima puno prilika da čuju ova osnovna načela, jer se Mojsijevi spisi čitaju svake subote.

Kao što je ranije ukazano, rani kršćani iz poganstva došli su iz "bogobojaznih", koji su već išli na bogoslužja u sinagoge subotom. Očito je i da kršćani nisu odmah prekinuli sve veze sa sinagogom. Otud je, prema nama, najbolje objašnjenje da jeruzalemski sabor nije pozivao na nešto novo ili čudno, nego na ono što je poganima već bilo poznato kroz čitanja i izlaganja Mojsijevog zakona u sinagogama.¹²¹

Značajno je da se pitanje držanja subote nije spominjalo kao problem na ovom saboru. Da je bilo pokreta za uklanjanje subote ili za promjenu dana bogoslužja na nedjelju, nesumnjivo bi bilo puno debate i gorkih rasprava od strane velikog broja židovskih kršćana koji su bili "revnitelji zakona" (21:20). Pogani nisu opomenuti da pazе na obzire svoje židovske braće po

115 Vidi Lev. 17:7-9; 2 Kor. 8:1 id.; 10.

116 Post. 9:4; Lev. 17:10 id.; Pnz. 12:23.

117 Lev. 17:13.

118 Lev. 18:6-18.

119 Bruce, *The Acts of the Apostles*, str. 300, 301.

120 Richard Belward Racknam, *The Acts of the Apostles* (London, 1951.; pretpisak Grand Rapids, 1964.), str. 254.

121 A. C. Hervey, *Acts of the Apostles, The Pulpit Commentary* (London and New York [1913.]), 2:4.

pitanju subote. Tišina ovog sabora po ovom pitanju rječito svjedoči o neprekidnom svetkovanju subote od strane i židovskih i poganskih kršćana.

SUMMARY

The Sabbath in the New Testament

Christians accept the New Testament as normative for belief and life. It is therefore of importance to examine what the New Testament has to say about the Sabbath. This is especially important since the majority of Christians today regard the Sabbath as Jewish and believe that Jesus and/or His apostles changed the day of rest from the seventh to the first day, the day on which Christ arose from the dead.

Key words: *Sabbath; New-Testament; Sunday*

Izvornik: Robert F. Specht. "The Sabbath in the New Testament." U *The Sabbath in Scripture and History*. Urednik, Kenneth A. Strand, Washington, D.C.: Review and Herald, 1982. Str. 92 – 113.

Prijevod: *Željko Porobija*